

Грамадская каштоўнасць сэнсу навукова-творчай і педагагічнай дзейнасці Вольгі Васільеўны Казловай будзе з цягам часу ўзрастаць і ўзбуйняцца. Без яе новых пакаленняў не здолеюць у поўным аб'ёме ўявіць усю паўнату маральнага вопыту зямнога быцця, а без нацыянальнага і духоўнага стрыжня яно немагчымае.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Казлова, В. В. На скрыжаваннях лёсу: зб. прац / В. В. Казлова. – Мінск: Выд. цэнтр БДУ, 2009. – 255 с.
2. Універсітэцкі шлях Вольгі Васільеўны Казловай // Афіцыйны сайт філалагічнага факультэта БДУ [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://philology.bsu.by> > news > faculty-news > 1751-... – Дата доступу: 21.10.2021.

УДК 821.161.3.09(092):94(476)(=512.145)

“СЛОВА – БАГАЦЦЕ”: ЖЫЦЦЁ І ПРАЦА СЦЯПАНА АЛЕКСАНДРОВІЧА

А. А. Бараноўскі

Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі

Інстытут літаратуразнаўства імя Янкі Купалы

Мінск, Рэспубліка Беларусь

lisorre@yandex.ru

У артыкуле адлюстраваны галоўныя этапы жыцця і прафесійнай дзейнасці беларускага літаратуразнаўца, пісьменніка, мемуарыста, краязнаўца С. Х. Александровіча, акрэслена кола яго навуковых інтарэсаў, пазначаны ключавыя біяграфічныя вехі.

Ключавыя словы: Сцяпан Александровіч; літаратуразнаўства; кнігадрукаванне; творчы партрэт; біяграфічны нарыс.

“WORD – WEALTH”: LIFE AND WORK OF SCYAPAN ALEXANDROVICH

A. A. Baranouski

Belarusian Culture, Language and Literature Research Centre

of the National Academy of Sciences of Belarus

Yanka Kupala Institute of Literary Studies of the Center

Minsk, Republic of Belarus

lisorre@yandex.ru

The article reflects the main stages of life and professional activity of the Belarusian literary critic, writer, memoirist, local historian S. H. Alexandrovich, outlines the range of his scientific interests, identifies key biographical milestones.

Key words: Scyapan Alexandrovich; literary studies; publishing; creative portrait; biographical essay.

Першага мая 1986 года Беларусь страціла выдатнага літаратуразнаўца, пісьменніка, мемуарыста, краязнаўца, прафесара БДУ – Сцяпана Хусейнавіча Александровіча. Яго імя

стала адзнакай прафесіяналізму і да сённяшняга дня шануецца ў навукова-літаратурных колах. Сам даследчык адносна сваёй дзейнасці выказаўся надзвычай сціпла: “Пражылося ўжо нямала, давялося і перажыць вельмі многа, толькі напісаў мала, а для літаратуры зрабіў яшчэ менш” [1, с. 7]. Аўтабіяграфія творцы разышлася на цытаты, а згаданыя радкі засведчылі складанасць яго жыццёвага лёсу і жаданне пакінуць пасля сябе ўрадлівую глебу для наступнікаў.

Кола навуковых інтарэсаў С. Александровіча аб’яднала гісторыю нацыянальнай літаратуры і літаратур былога СССР, краязнаўства, кнігадрукаванне, кампаратывістыку, тэксталогію і інш. Ён першым напісаў мастацкую біяграфію Якуба Коласа, стварыў літаратурныя партрэты Паўлюка Багрыма, Францішка Савіча, Францішка Багушэвіча, Каруся Каганца, Янкі Купалы, Цёткі, Змітрака Бядулі, Кузьмы Чорнага і інш. Спрабаваў свае сілы і на перакладчыцкай ніве: па-беларуску загучалі польскія народныя казкі з кнігі “Цудоўныя зярняты” (1959).

Асноўныя навуковыя працы пераважна былі прысвечаны дакастрычніцкаму перыяду развіцця айчыннай слаvesнасці. Па-мастацку дасціпна і па-навуковаму грунтоўна аўтар выклаў шэраг важнейшых палажэнняў, якія склалі яго літаратуразнаўчую канцэпцыю. У манаграфіі “Пуцявіны роднага слова: праблемы развіцця беларускай літаратуры і друку другой паловы XIX – пачатку XX ст.” (1971) на падставе шырокага фактычнага матэрыялу і архіўных звестак гуманітарый прадэманстраваў палітру і дынаміку развіцця беларускага прыгожага пісьменства: ідэйна-мастацкі рост, станаўленне асобных жанраў, праблемы выдавецтва і перыёдыкі, уплыў цензуры на развіццё вольнага друку і інш. Абраны аўтарам для даследавання перыяд – “гэта не толькі адлюстраванне ў яркіх мастацкіх вобразах жыцця і імкненняў беларускага народа, гэта адначасова складаныя і цяжкія пуцявіны друкаванага слова на роднай мове” [2, с. 3].

Пуцявіны самога С. Александровіча (Мустафы пры нараджэнні) пачаліся ў мястэчку Капыль у сям’і беларускіх татар і напачатку не абяцалі ні творчых, ні навуковых дасягненняў. З маленства хлопец авалодаў нялёгкім гарбарным рамяством, чатыры гады адбыў на пастухоўскай “службе”, у сувязі з чым даводзілася прапускаць школу. Адставаць ад аднакласнікаў па вучобе не хацелася, таму навучыўся трымаць “у адной руцэ пугу, а ў другой кнігу” [1, с. 10]. Як сведчыць з успамінаў С. Александровіча, аднавяскоўцы беларускую кнігу вельмі шанавалі. Творы М. Зарэцкага, Ц. Гартнага, Я. Коласа хадзілі па руках і зачитваліся да дзірак [1].

Склаліся ў Капылі не абы-якія літаратурныя традыцыі. У 1910–1911 гадах дзякуючы Ц. Гартнаму ў мястэчку выходзілі рукапісныя часопісы “Заря”, “Голос низа” і “Вольная думка”. Прыезд славуатага земляка на малую радзіму для капылян штораз ператвараўся ў святочную падзею. Ведалі яны і газету “Наша ніва”, актыўна выпісвалі, друкаваліся ў ёй, шанавалі народныя традыцыі.

Адпаведная атмасфера і пільная ўвага да дзейнасці пісьменнікаў-землякоў авалодвала думкамі С. Александровіча, выкрышталізоўвалася, падштурхоўвала да словатворчасці. Сцвердзіў гэтыя думкі Аляксей Коршак, вучань восьмага класа Капыльскай сярэдняй школы. Па яго ініцыятыве ўбачыў свет рукапісны часопіс “Юнае племя” з дэбютнымі вершамі, апаваданнямі і гумарэскамі сябра. Настаўнікі ідэю вучняў ухвалілі, а вось пісьменнікам, якія былі частымі гасцямі ў Капылі, хлопцы так і не адважыліся паказаць самвыдат.

Не адбылося ў жыцці юнака без расчараванняў. Незабыўнае ўражанне на яго аказала так званае выкрыццё “ворагаў народа” сярод творчай інтэлігенцыі. У ліку іншых у дзяржаўную няласку трапілі імёны Алеся Чарота, Міхася Зарэцкага, Цішкі Гартнага. Апошні быў асабіста знаёмы з бацькам Александровіча – Хусейнам Самуілавічам.

Аднойчы школьны бібліятэкар, рупліва перавязваючы стосы забароненых для карыстання кніг, звярнуўся да Сцяпана з незвычайнай прапановай: “Калі праўда ёсць на свеце, – а я ўпэўнены, яна ёсць, – то гэтыя кнігі яшчэ спатрэбяцца. Бяры і беражы іх ад дрэннага вока! Некалі вернеш у бібліятэку і ўспамінаеш маё слова” [1, с. 12]. Амаль так і адбылося. Але не адразу.

Паступленне на філалагічны факультэт БДУ (1939) стала этапнай старонкай у жыцці маладога чалавека. Разам з тым лёс неаднаразова ўносіў туды свае карэктывы: праз месяц пасля залічэння ў навучальную ўстанову хлопца забралі ў салдаты. “У 18 год я быў у арміі, у 20 – на фронце, у 21 – у палоне” [1, с. 14], – так С. Александровіч ахарактарызаваў тэмп уласнага жыцця. Яго пульс быў шалёным і ў мірны час. Асвету ўдалося прадоўжыць без адрыву ад вытворчасці, а з 1946 года ў газеце “Літаратура і мастацтва” і іншых рэспубліканскіх перыядычных выданнях пачалі друкавацца першыя літаратуразнаўчыя і краязнаўча-біяграфічныя артыкулы. Так з’явіліся нарысы пра Максіма Багдановіча, Максіма

Танка, Міхася Лынькова, Петруся Броўку і інш. Удалае паяднанне навуковага і мастацкага стыляў легла ў аснову новага па тым часе для беларускай літаратуры жанру займальнага біяграфічнага нарыса. Гэта самадастатковы твор з архіўным патэнцыялам і навукова-папулярнай аўтаномнасцю. Пазней інтэграцыя бібліяграфічных звестак з літаратуразнаўствам стане з’явай амаль што будзённай.

Скончаная вышэйшая адукацыя (1950) падмацавалася наступнай вучобай у аспірантуры, а ў 1958 годзе навуковец абараніў кандыдацкую дысертацыю па тэме “Янка Купала – майстар мастацкага перакладу”. Праз год з друкарні выйшла кніга нарысаў С. Александровіча “Незабыўныя сцэжкі”. Следам за ёй ланцугом пацягнуліся кнігі “Па слядах паэтычнай легенды” (1965), “Тут зямля такая” (1974). Дакументальна-мастацкія творы “Ад роднае зямлі...” (1962), “На шырокі прастор” (1972), “Крыжавыя дарогі” (1985), працы “Вальнадумца з-пад Нясвіжа Аляксандр Незабытоўскі: з гісторыі беларуска-польскіх літаратурных і грамадска-палітычных сувязей у 40-я гады XIX стагоддзя” (1975), “Кнігі і людзі” (1976), “Слова – багацце” (1981) і інш.

Як бачым, спадчына немалая. Прафесар філалогіі Д. Бугаёў даў ёй наступную ацэнку: “Навуковыя працы Сцяпана Александровіча заўсёды прываблівалі сваёй багатай канкрэтыкай, шчодрым выкарыстаннем архіўных матэрыялаў і малавядомых фактаў, якія даследчык здабываў у выніку карпатлівых пошукаў. Каб напісаць чарговую кнігу ці толькі артыкул даследчага характару, ён нярэдка гадамі збіраў неабходныя звесткі, перачытваў горы старых выданняў у розных бібліятэках і музейных сховішчах былой савецкай краіны і за яе межамі, падымаў не толькі колішнюю беларускую, але і рускую, украінскую, польскую перыёдыку, працаваў у архівах Мінска, Масквы, Ленінграда і Вільнюса, Кракава і Прагі. І ён умеў займальна пісаць як пра свае пошукі, так і пра лёс пісьменнікаў, што становіліся аб’ектам даследавання” [3, с. 145].

“Сын двух народаў” шмат зрабіў для развіцця беларускай гуманітарыстыкі, а вось грунтоўных прац, прысвечаных татарскім этнічным караням, не пакінуў. Гэта задача часткова выпала на долю ўраджэнца Вільні, беларускага і татарскага грамадскага дзеяча ў Польшчы, аднадумца С. Александровіча – Мацея Канапацкага. Іх сціплая душэўная прыязнасць адзін да аднаго адлюстравалася ў дзённікавых запісах і ў ліставаннях, першыя з якіх датаваны 1962 годам.

Сёння арыгінальныя тэксты паслядоўнікаў С. Александровіча – выхадцаў з Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта – гучна называюць “школай”. Ды не толькі сукупнасць метадалагічных падыходаў і характэрных рыс аб’ядноўвае згаданыя творы. Найперш, гэта школа “беларускай працавітасці, цягавітасці” [4, с. 176], выяўленая ў асобе знакамітага капыляніна. Апошні ў часы выкладчыцкай працы цвёрда ўпэўніўся ў дакладнасці абранай прафесіі. Тады прыйшло ўсведамленне: “Усё трымаецца на тваім слове і энтузіязме! Значыцца, слова тваё павінна быць яркім і змястоўным, а сорок пяць хвілін урока насычаны жывой справай” [1, с. 15].

Не здрадзіў сваім чалавечым і даследчым прынцыпам С. Александровіч і ў літаратуразнаўстве. Імкненне парушыць зацятае маўчанне неаднойчы прымушала яго гаварыць на забароненыя тэмы. Несправядлівасць выклікала сапраўдныя пакуты і, як піша Д. Бугаёў, “змірыцца з такім глуха-няўцямным дакрананнем да вялікай бяды С. Александровіч не мог” [3, с. 145]. Так было і ў выпадку з Кузьмой Чорным. Не ўсе адважваліся распавесці, чаму вечарам 13 кастрычніка 1938 года пісьменнік не вярнуўся з аптэкі дадому. Пэўны час гісторыя сутыкалася з біяграфічнымі прагаламі – апускаліся, замоўчваліся значныя дэталі. Прыўзняць заслону таямнічасці было магчыма, але небяспечна. З пацяпленнем цензуры дзякуючы намаганням С. Александровіча страчаныя кавалкі з жыцця пісу земляка былі паспяхова ўзноўлены.

У 1971 г. вучоны абараніў доктарскую дысертацыю “Праблемы развіцця беларускай літаратуры і друку другой паловы XIX – XX стагоддзя”. Праца была апублікавана асобнай кнігай пад назвай “Пуцявіны роднага слова” і стала адным з самых значных і грунтоўных філалагічных даследаванняў па абранай тэме.

Беларускі этнограф і літаратуразнавец Язэп Янушкевіч некалі запытаў у С. Александровіча: “Што б Вы марылі адкрыць, знайсці, якія белыя плямы на карце гісторыі роднай літаратуры турбуюць, непакоюць Вас найбольш?” [5, с. 47]. Пасля кароткага маўчання адрасат адказаў: “Глыбока перакананы, што, шукаючы, можна – раней ці пазней – знайсці ўсё. <...> Толькі праводзіць пошукі сістэматычна, старанна і з веданнем справы. <...> Такім чынам і будучаму пакаленню беларускіх даследчыкаў будзе куды скіраваць сваю ўвагу” [5, с. 47].

Думкі пра будучыню сталі для Сцяпана Хусейнавіча ці не галоўным клопам жыцця. Ён быў не толькі таленавітым літаратарам і навукоўцам, але і адораным лектарам. Па ўспамінах калег і студэнтаў, ён не карыстаўся паперкамі, а глыбіннае веданне літаратурнага працэсу і творчых біяграфій дазваляла яму адчуваць сябе перад студэнтамі вольна і ўпэўнена. Навуковы, творчы і педагагічны багаж Сцяпана Хусейнавіча быў суразмерным яго таленту, а нястомная праца на ніве беларускай культуры, без сумнення, узбагаціла яе набыткі.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Александровіч, С. Радзіма мая – Капыль / С. Александровіч // Пра час і пра сябе. аўтабіяграфіі беларус. пісьменнікаў. – Мінск: Беларусь, 1996. – С. 7–15.
2. Александровіч, С. Пуцявіны роднага слова: Праблемы развіцця беларускай літаратуры і друку другой паловы XIX – пачатку XX стагоддзя / С. Александровіч. – Мінск: БДУ, 1971. – 248 с.
3. Бугаёў, Д. Жыццём ідучы: з гісторыі беларус. літаратуры і літ. крытыкі / Д. Бугаёў. – Мінск: БДУ, 2013. – 303 с.
4. Каўка, А. Мае беларусы: сустрэчы-ростані, допісы, прысвячэнні / А. Каўка. – М.: Альтэкс, 2013. – 352 с.
5. Янушкевіч, Я. Даследчык роднай літаратуры: развагі пра творчасць С. Александровіча / Я. Янушкевіч // Роднае слова. – 1996. – № 12. – С. 30–48.

УДК 398: 80:378.4(476-25)

СТАНОВЛЕНИЕ ФОЛЬКЛОРИСТИЧЕСКОЙ ШКОЛЫ В БЕЛОРУССКОМ ГОСУДАРСТВЕННОМ УНИВЕРСИТЕТЕ

Т. А. Морозова

*Белорусский государственный университет
Минск, Республика Беларусь
morota2012@yandex.ru*

В статье рассматривается развитие фольклористической школы в Белорусском государственном университете, проводится исторический экскурс к истокам самого университета, указываются фамилии преподавателей, чья работа послужила основой для формирования фольклористической школы, подчеркивается роль учебно-научной лаборатории белорусского фольклора в развитии школы.

Ключевые слова: Белорусский государственный университет; фольклористическая школа; Нил Гилевич; Вера Захарова; Римма Ковалёва; учебно-научная лаборатория белорусского фольклора.

ESTABLISHMENT OF A FOLKLORE SCHOOL IN THE BELARUSIAN STATE UNIVERSITY

T. A. Morozova

*Belarusian State University
Minsk, Republic of Belarus
morota2012@yandex.ru*

The article examines the development of the folkloristic school at Belarusian State University, provides a historical excursion to the origins of the university itself, indicates the names of the teachers whose work served as the